

KLASSIK,NEOKLASSIK,MARKSISTIK MAKTABLAR VA ULARNING KONSEPTUAL TAHLILI

Ashirova Sarvinoz Arslonbek qizi

Abu-Rayhon Beruniy nomidagi Urganch davlat Universiteti

“Jahon Iqtisodiyoti va xalqaro iqtisodiy munosabatlar” yo‘nalishi 2-kurs, 251-guruh talabasi

Email:sarvinozashirova@gmail.com

Karimbayev Jamshidbek Quvandiq o‘g‘li

Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti

“Iqtisodiyot” yo‘nalishi 2-kurs, I-25-guruh magistranti

Email:jamshidkarimbayev@gmail.com

Annatsiya: Ushbu maqolada iqtisodiyot nazariyasini asosini tashkil etuvchi uchta yirik maktabning konseptual tahlili ko‘rib chiqiladi va bu maktablar hozirgi zamonaviy mamlakatlar iqtisodiyotiga qay tarzda ta’sir qilishi ko‘rib chiqiladi. Ushbu yirik maktablarning yirik namoyondalari Adam Smit, David Rikardo, Jan Batist Sey, Alfred Marshal, Karl Marks, Leon Valraslar o‘zlarining qarashlari bilan katta hissa qo‘shgan olimlar sanaladi. Klassik, Neoklassik, Marksistik maktablar iqtisodiyotni tahlil qilishda ilk qamal toshini qo‘ygan maktablar hisoblanadi va biz bu maqolada bu uchta yirik uchta maktabning konseptual tahlilini ko‘rib chiqamiz.

Iqtisodiyot nazariyasi bir nechta yirik oqimlar va o‘z navbatida maktablar orqali shakllangan. Bu oqimlar va maktablarning ayrim qarashlari hozir ham mavjud bo‘lib iqtisodiyotga o‘z ta’sirini o‘tkazib kelmoqda. Klassik, Neoklassik va Marksistik maktablarning qarashlari har bir mamlakat iqtisodiyoti uchun turlicha yondashiladi, sababi har bir mamlakat iqtisodiyoti har xil bo‘lganligidir. Bu qarashlar har bitta mamlakatning bozor strukturasini, ishsizlik, qiymatning yaratilishiga qarab turlicha bo‘ladi.

Kalit so‘zlar: Klassik maktab, Adam Smit va uning izdoshlari, “Ko‘rinmas qo‘l” tushunchasi, Neoklassik maktab, neoklassik maktab fikriga ko‘ra talab omillari, Marksistik maktab, Qiymat, Sinflar va ishlab chiqarishning mehnat nazariyasi.

Abstract: This article presents a conceptual analysis of three major schools of thought that form the foundation of economic theory and examines how these schools influence the economies of modern nations. Prominent figures associated with these major schools—such as Adam Smith, David Ricardo, Jean-Baptiste Say, Alfred Marshall, Carl Menger, and Léon Walras—are recognized for the significant contributions they made through their respective theories.

Economic theory has evolved through several major currents and their associated schools of thought. Certain perspectives from these schools remain relevant today and continue to exert an influence on economic systems. Approaches to the theories of the Classical, Neoclassical, and Marxist schools vary by country, reflecting the unique nature of each nation's economy. These perspectives are applied differently depending on factors such as a country's market structure, unemployment levels, and the processes of value creation.

Keywords: Classical school, Adam Smith and his followers, the concept of the "Invisible hand," Neoclassical school, demand factors according to the neoclassical school, Marxist school, value, classes, and the labor theory of production.

Абстрактный: В данной статье представлен концептуальный анализ трех основных направлений экономической мысли, составляющих фундамент экономической теории, а также рассматривается их влияние на экономики современных государств. Выдающиеся представители этих школ — такие как Адам Смит, Давид Рикардо, Жан-Батист Сэй, Альфред Маршалл, Карл Менгер и Леон Вальрас — получили признание благодаря значительному вкладу, внесенному ими в развитие экономической науки.

Экономическая теория развивалась в русле нескольких ключевых течений и соответствующих им школ мысли. Отдельные положения этих школ сохраняют свою актуальность и по сей день, продолжая оказывать влияние на экономические системы. Подходы к теориям классической, неоклассической и марксистской школ различаются в разных странах, отражая уникальную специфику национальных экономик. Применение этих теоретических подходов варьируется в зависимости от таких факторов, как структура рынка, уровень безработицы и процессы создания стоимости.

Ключевые слова: классическая школа, Адам Смит и его последователи, концепция «невидимой руки», неоклассическая школа, факторы спроса в неоклассической школе, марксистская школа, стоимость, классы и трудовая теория производства.

Kirish (Введение/Introduction).

Jadallik bilan rivojlanayotgan zamonada dunyoda sodir bo‘layotgan o‘zgarishlarni narxlar pasayishi yoki ko‘tarilishi, bozor muvozanati, narxlar o‘zgarishini inson aqli bilan idrok etishi uchun albatta iqtisodiy tafakkurga ega bo‘lishi kerak. Bundan ilgari ham hozir ham mamlakat yoki jamiyatda yuz berayotgan iqtisodiy o‘zgarishlar va muammolar o‘z davrining yetakchi ilmiy kishilari tomonidan o‘rganilmoqda va bartaraf etilmoqda. Ilgari yuz bergan iqtisodiy o‘zgarishlarni o‘rganib chiqish mobaynida ilk iqtisodiy maktablar tashkil topa boshladi, bu maktablar esa vaqt o‘tishi bilan shakllandi va hozirgi iqtisodiyotning asosiga aylandi desak yangilishmagan bo‘lamiz. Albatta hozirgi iqtisodiyotda yuz berayotgan hodisa va jarayonlar avvalgi nazariy

to‘qnashlarning hozirgi zamon bilan to‘qnashuvi va sintezi orqali yuzaga kelyapti.

Klassik maktab asoschilari Adam Smit va David Rikardo bozorni “Ko‘rinmas qo‘l mexanizmi” va erkin raqobat orqali o‘z-o‘zini tartibga solishini va unga davlat aralashmasligini ta’kidlab o‘tgan bo‘lsa, Alfred Marshall va Leon Valraslar o‘zlarini klassik maktab davomchisi deb ta’kidlab Neoklassik maktabga asos solishdi, bu maktab diqqat markazini ishlab chiqarish xarajatlari, iste’molchilarning xulq-atvori va chekli nafillik va ratsional taqsimlashga e’tibor qaratgan maktab hisoblanadi. Uchinchi yirik Marksistik maktab asoschisi Karl Marks esa kapitalizmning ichki ziddiyatlarga, sinfiy kurashga va mehnatning ekspluatatsiya qilinishiga e’tibor qaratgan yirik maktab bo‘lib hisoblanadi.

Mavzunin Dolzarbligi shundaki, klassik maktab izlanuvchilari xo'jalik yurituvchi subyektlar talabini qondirish evaziga mamlakatda milliy boylikni oshirishga intilishlaridan iborat edi, shu tariqa ishlab chiqaruvchilar kam xarajat qilib sifatli mahsulot ishlab chiqaradilar va daromad topishga intiladilar va shu bilan birga mamlakatning iqtisodiyotini ham yuqoriga ko'taradilar. bunday tartibdagi iqtisodiy harakat iqtisodiyotda "Ko'rinmas qo'l" deb nomlangan [2].

Mavzuga oid adabiyotlar tahlili (Обзор литературы/Literature review).

"Ilm yo'q joyda qoloqlik, jaholat va albatta to'g'ri yo'ldan adashish bo'ladi" [1]. Adam Smit o'zining Xalqlar boyligi" asarida klassik maktabning ko'rinmas qo'l nazariyasini bir marta ishlatgan va bu nazariyadagi muhim rol ni tan olmagan. Klassik maktab namoyondalari Seya deb ataladigan qonuniyatga tayangan ya'ni uning mantig'i shundan iborat ediki har bir iqtisodiy faoliyat mahsulot qiymatiga ekvivalent daromad ish haqi, foyda olib kelishini ta'kidlaydilar. bundan tashqari iqtisodiyotdagi har bir turg'unlik tashqi omillar urush yoli banklarning muvaffaqiyatsizligi tufayli yuzaga kelishini ta'kidlaydilar.

Klassik maktab bozorni tartibga solishda davlatning aralashuvi ya'ni proteksionizmni qoralaydi, David Rikardo qiyosiy ustunlik nazariyasi deb nomlanuvchi xalqaro savdoga bog'liq bo'lgan yangi yondashuvni ishlab chiqdi, va bu bilan u erkin savdoni qo'llab quvvatlashda davom etdi.

Neoklassik maktab ikkita iqtisodchi Uilyam Jevons va Leon Valras asarlaridan kelib chiqqan maktab hisoblanib, 1890-yildagi Alfred Marshallning "Iqtisodiyot tamoyillari" asari nashr etilganidan keyin mamlakatda tanila boshladi.

XX asr boshidagi muhim ishlanmalardan yana biri bu Pareto mezoni deb ataladi, Vilfredo Pareto (1848-1923) ta'kidlaganidek, har bitta mustaqil shaxsning huquqini hurmat qilsak, bu orqali ijtimoiy o'zgarishlarda faqat ba'zi odamlarga foyda keltirmasdan boshqalarga zarar yetkazmasa, biz buni yaxshilash deb hisoblashimiz kerak ya'ni bu yerdagi asosiy g'oya "Buyuk yaxshilik" uchun boshqa qurbonlar bo'lmasligi kerak. Ushbu tamoyil Pareto mezoni deb nomlanadi [3]. Bu qarash bugungi kunda Neoklassik maktab takomillashuviga doir barcha qarashlarning asosi bo'lib xizmat qiladi [4].

Klassik maktabning ko'plab elementlarini o'ziga meros qilib olgan maktablardan biri Marksistik maktab hisoblanadi. Bu maktab Klassik maktabning jdavomchisi deb ham atasa bo'ladi. Bu maktab klassik maktabning Neoklassik maktab tomonidan tan olinmagan odamlardan ko'ra sinflardan tashkil topgan iqtisodiy tizimni nazarda tutgan maktab hisoblanadi. Bu maktabning yirik namoyondalaridan biri Karl Marks hisoblanadi. Marksistik maktab Adam Smitning "Taraqqiyot bosqichlari" nazariyasini ishlab chiqishda davom etdi, shundan ko'rinib turibdiki bu maktab klassik maktabga yaqinroq ekanligi.

Tadqiqotni amalga oshirishda foydalanilgan usullar (Методы /Methods).

Mazkur tadqiqotda iqtisodiy nazariyada tafakkurning Klassik, Neoklassik, Marksistik ilk iqtisodiy maktablar orqali shakllanishi o'rganildi va sinfiy tahlil asosida solishtirildi. Tadqiqot metodologik asosini iqtisodiy nazariyalarning asosini ushbu uchta yirik maktab qanday o'rganganligiga asoslandi. Tadqiqot jarayonida ushbu iqtisodiy maktablarning asosiy g'oyalari, iqtisodiy jarayonlarga bo'lgan yondashuvlari va o'xshash jihatlari tahlil qilindi. Bunda tarixiy-mantiqiy tahlil, qiyosiy tahlil umumlashtirish kabi ilmiy tadqiqot usullaridan foydalanildi. Klassik maktab vakillarining mehnat qiymati, Ko'rinmas qo'l mexanizmi, erkin raqobat va iqtisodiy o'sish haqidagi qarashlari; neoklassik maktabning chegaraviy nafillik, talab va taklif, narx shakllanishi hamda resurslarni samarali taqsimlash konsepsiyalari, marksistik maktabning esa qo'shimcha qiymat, kapital, mehnat va ishlab chiqarish munosabatlari haqidagi qarashlari o'zaro qiyosiy asosda o'rganildi. Tadqiqotning nazariy bazasini mazkur iqtisodiy maktablar namoyandalarning fundamental asarlari, ularning qarashlari, ilmiy kitoblar va tadqiqotlar tashkil etadi. Qiyosiy-konseptual yondashuv orqali har bir maktabning iqtisodiy hodisalarni tushuntirishdagi o'ziga xosligi va iqtisodiy fan rivojiga qo'shgan hissi aniqatlanadi.

Tahlil va natijalarlar (Анализ и результаты/Analysis and results).

Klassik maktab eski maktablarga mansub bo'lsada va bugungi shiddat bilan rivojlanib borayotgan iqtisodiyotda uning tarafdorlari kam bo'lsada uning tamoyillari hozirda ham dolzarbligicha qolmoqda. Bunga yorqin misol qilib iqtisodiyotni yakka kishilardan emas ba'li sinflardan shakllantirish kerak tamoyili insonning xulq-atvori va uning ishlab chiqarishdagi ahamiyati qanchalik muhim ekanligini isbotidir. hatooki bugungi kunda Marketologlar ham o'zlarining ish faoliyatini yuritishda sinflarga tayanib ish ko'rishlari lozimligi buning isboti bo'lib hisoblanadi [5]. Rikardoning qiyosiy ishlab chiqarish nazariyasi o'zining static tabiati va texnologik darajasining ancha cheklanganligi sabab bo'lsa ham bu xalqaro savdoning eng yaxshi nazariyasi bo'lib qolmoqda. Bu Neoklassik nazariyadan ko'ra ancha yaxshiroq nazariya hisoblanib hozirgi davrdagi HOS ya'ni heksheer-Olin-Samuelson nazariyasidir [6].

Neoklassik iqtisodiy nazariya n.da raqobatli bozorda tovarlar, xizmatlar narxining shakllanishini va ishlab chiqarish omillarini o'rganish uchun eng so'nggi me'yoriy kattaliklar bo'lmish me'yoriy nafillik va me'yoriy unum-dorlik, me'yoriy tushumlar, me'yoriy harajatl va boshqa tahlillari qo'llanadi. Neoklassik iqtisodiy nazariya omillari va tovarlarning bozor narxi ularning kamyobligi bilan bog'liq.

Neoklassik iqtisodiy nazariya har qanday bozorni talab va taklif egri chiziqlari yordamida tahlil qiladi. Talab va taklif egri chiziqlari kesishadigan nuqta ne'matlamning muvozanatli narxini va muvozanatli miqdorini ko'rsatib beradi.

Bundan ko'rinib turibdiki talab taklifga teng bo'lsa muvozanatli nuqta paydo bo'ladi, agar talab taklifdan yoki taklif talabdan katta bo'lsa iqtisodiyotda muvozanat nuqta buzilgan deb ataladi.

Alfred Marshal davrida neoklassik iqtisodchilar fan nomini siyosiy iqtisodiyotdan iqtisodiy nazariyaga o'zgartirishga muvaffaq bo'ldilar. Bu shuni anglatadiki neoklassik iqtisodchilar o'zlarining tahlilini siyosiy omillardan xoli bo'lgan sof fan bo'lishini hohlashardi.

O'z nomini yirik harflar bilan tarixga muxirlagan yana bitta yirik maktab hisoblanadigan Marksistik maktabdir. Marksistik maktab ishlab chiqarishga katta e'tibor qaratgan iqtisodiy maktab hisoblanadi. Engels aytganidek ishlab chiqarish ijtimoiy tuzumning asosi bo'lib hisoblanadi. Marksistik maktab klassik maktabning asosiy davomchisi bo'lib qolganligi ularning nazariyalaridan ma'lum va mashhurdir. Klassik maktab fikriga ko'ra ishchilar qatlami agar o'zlarini anglamasa ya'ni ko'p farzand ko'rishni boshlasa ularni kelgusida qashshoq hayot kutayotganini ta'kidlaydi. Marks esa bu borada boshqacha fikrlaydi uning fikricha ishchilar klassik nazariyadagidek kuchsiz olamon emas ba'li ular ijtimoiy o'zgarishlarning faol ishtirokchilari bo'lib hisoblanadi. Lekin bugungi iqtisodiyot sharoitida klassik maktab namoyondalarining fikri ham haqiqatdan holi emas ya'ni aholi soni ko'p bo'lgan mamlakatlarni ko'rsak ularda ish o'rinlari yetishmovchiligi mavjud bu esa ish narxlarining keskin tushib ketishiga sabab bo'ladi deganidir.

Xulosa va takliflar (Выводы и предложения/Conclusion).

Xulosa qilib shuni aytish mumkinki har bitta mamlakat iqtisodiyotida iqtisodiy barqarorlikni ta'minlash uchun Inflatsiya, Ishsizlik, Foiz stavkasi barqaror bo'lishi kerak ya'ni ular me'yordan oshmasligi kerak. Yuqoridagi tahlildan shuni bilishimiz mumkinki hozirgi zamonaviy iqtisodiyotda uchta maktabning ham nazariyalari mavjuddir. Inflatsiyani oldini olish uchun har bir mamlakatda qimmatli qog'ozlar (obligatsiyalar)ni chiqarish orqali oldi olinsa, ishsizlikni bartaraf etish uchun esa yangi ish o'rinlari yaratilishi lozimdir. Foiz stavkasini mamlakatimizda Markaziy bank nazorat qiladi bu ko'rsatkichni yuqori bo'lishi IS-LM modelidagi I ya'ni Investitsiyaning past bo'lishiga ta'sir ko'rsatadi. Shu sababli Markaziy bank uni pul-kredit siyosati orqali nazorat qiladi. foiz stavkasi yuqoridagi maktablar nazariyasida yo'q bo'lsada ishsizlik mavjud hisoblanadi. A.Smit buni quyidagicha ta'kidlaydi: agar aholi o'zini ijtimoiy qatlamini to'g'irlab olmasa ko'p tug'ilish orqali qashshoq holatda kun kechirishini ta'kidlaydi. Bu esa bugungi kunda iqtisodiyoti past bo'lgan mamlakatlarda o'z isbotini topgan ya'ni ularda ish o'rnini tanqisligi vujudga keladi. Ish o'rnini tanqisligini oldini olishning eng samarali yo'li bu har bir mamlakatning o'z imkoniyati va ixtisoslashuvidan kelib chiqqan holda ish yuritishi va yechim topishidir bu borada esa mamlakat boshqa mamlakattan onvestor qabul qilishi kerak deganidir.

Foydalanilgan adabiyotlar (Литературы/ References):

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyoyevning Oliy Majlisning Senati va Qonunchilik palatasiga Murojaatnomasi (24.01.2020) Xalq so'zi gazetasi, 2020 yil 25 yanvar.
2. <https://www.google.com> ma'lumoti.
3. Xa-Jun Chang, "Iqtisodiyot qanday tuzilgan" Buni jamiyat uchun boshqacha talqin qilsa ham bo'ladi: jamiyat Pareto bo'yicha optimal holda turibdi, biriga zarar yetkazmasdan turib birini yaxshilab bo'lmaydi tamoyilidir.
4. Xa-Jun Chang, "Iqtisodiyot qanday tuzilgan" kitobidan
5. Xa-Jun Chang, "Iqtisodiyot qanday tuzilgan" kitobidan Nazariya uning ikki asoschisi bo'lgan shved iqtisodchilari Eli Heksher va Bertil Olen va bundan keyin bu nazariyani amerikalik iqtisodchi Pol Samuelson mukammallashtirgan va uning sharafiga nomlangan.
6. https://uz.wikipedia.org/wiki/Neoklassik_iqtisodiy_nazariya